

Pojęcia kluczowe:

Traktat z Marrakeszu, Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, prawa osób niepełnosprawnych, brexit, Prawo własności intelektualnej

Artykuły

Anna Bober-Kotarbińska

REALIZACJA PRAW OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH W ZAKRESIE DOSTĘPU DO UTWORÓW CHRONIONYCH PRAWEM AUTORSKIM PO WYSTĄPIENIU WIELKIEJ BRYTANII Z UNII EUROPEJSKIEJ

Artykuł udziela odpowiedzi na pytanie czy, a jeśli tak, to w jaki sposób, wobec wystąpienia Wielkiej Brytanii ze struktur Unii Europejskiej będą realizowane prawa osób niepełnosprawnych w zakresie dostępu do utworów chronionych prawem autorskim, zwłaszcza na tle międzynarodowych porozumień i traktatów z zakresu prawa własności intelektualnej. Autorka nakreśla jednocześnie główne elementy charakterystyki systemu praw człowieka oraz systemu i historii prawa antydyskryminacyjnego oraz prawa własności intelektualnej w Wielkiej Brytanii wobec potrzeb i praw osób niepełnosprawnych, a w dalszej części rozważań przywołuje rozwiązania prawne zastosowane w celu zminimalizowania próżni regulacyjnych, będących skutkiem tzw. brexitu, oraz charakteryzuje ich znaczenie dla dalszego realizowania uprawnień osób niepełnosprawnych do dostępu do utworów chronionych prawem autorskim.

Wnioski płynące z powyższych rozważań skłaniają do uznania, że mimo wystąpienia istotnej separacji legislacyjnej transgraniczna wymiana utworów w formatach dostępnych dla osób niepełnosprawnych może przebiegać w sposób niezakłócony.

1. ZARYS HISTORII UPRAWNIEŃ OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH DO DOSTĘPU DO MATERIAŁÓW KULTURALNYCH I UTWORÓW CHRONIONYCH PRAWEM AUTORSKIM

Na podstawie badań dotyczących historycznych postaci nastawień społecznych wobec osób niepełnosprawnych¹, Charlotte Roberts w 1999 r.² zaprezentowała kilka sposobów³ interpretacji takich postaw. Po ich analizie stwierdziła, że choć widoczna inność nie była każdorazowo powodem do dyskryminacji, to jednak była zauważalna i rodziła traktowanie inne od standardowego.

Przedkładając te wnioski na grunt rozważań prawnych, należy wskazać, że jedną z konsekwencji takiego sposobu postrzegania niepełnosprawności była znikoma liczba regulacji prawnych odnoszących się do uprawnień i potrzeb tej grupy osób – zarówno w aspekcie ochrony praw człowieka, jak i w zakresie uprawnień w dostępie do materiałów kulturalnych i utworów chronionych prawem autorskim. Wraz jednak z rozwojem systemu praw człowieka zakres majątkowych praw autorskich posiadacza prawa poddawano postępującym ograniczeniom. Polegało to na wprowadzaniu tzw. wyjątków i ograniczeń (ang. *limitations and exceptions*) praw autorskich, które pozwalają użytkownikom na wykonywanie niektórych czynności bez uzyskania zgody posiadacza praw lub uzyskania licencji – czego przykładem są m.in. dozwolony użytek, wyjątki dedykowane kształceniu i działalności edukacyjnej czy wreszcie poruszany w niniejszym artykule wyjątek na rzecz osób niepełnosprawnych.

Współcześnie do aktów prawa międzynarodowego sankcjonujących tak rozumiany katalog wyjątków i ograniczeń prawa autorskiego na rzecz osób niepełnosprawnych zalicza się Konwencję o prawach osób niepełnosprawnych⁴

¹ Autorka wskazuje, że w niniejszym artykule posługuje się pojęciem „osoby niepełnosprawnej” zamiennie z „osoby z niepełnosprawnością”. Na potrzeby analizy tematu bez znaczenia pozostaje kwestia stosowanej terminologii, gdyż znaczenie pojęciowe obu wyrażeń odnosi się do tych samych kategorii uprawnień i barier. Ponadto za stosowaniem pojęcia „osoby niepełnosprawnej” przemawia stosowane w polskiej nomenklaturze prawnej nazewnictwo ustawowe, które zarówno w aktach prawa administracyjnego, rodzinnego, karnego czy prawa pracy posługuje się pojęciem „osoba niepełnosprawna”, a nie „osoba z niepełnosprawnością”.

² M. Matczak, *Niepełnosprawność jako problem badawczy we współczesnej archeologii* (w:) *Obcy. Funeralia Lednickie*, red. W. Dzieduszycki, J. Wrzesiński, Poznań 2012, t. 14; Ch. Roberts, *Did they take sugar? The use of skeletal evidence in the study of disability in past populations. Madness, Disability and Social Exclusion: The Archaeology and Anthropology of Difference*, https://www.researchgate.net/publication/44285570_Did_they_take_sugar_The_use_of_skeletal_evidence_in_the_study_of_disability_in_past_populations/citation/download (dostęp: 20.06.2022 r.).

³ Pierwszy z nich ukazywał postawę, kiedy niepełnosprawność była akceptowana i społeczeństwo dbało o osoby niepełnosprawne. Drugi sposób obejmował sytuację, w których niepełnosprawność postrzegano jako słabość, nie była akceptowana, a osoba niepełnosprawna była zaniedbywana i faktycznie izolowana. Trzeci sposób wskazywał na specjalne postrzeganie niepełnosprawności jako czynnika podnoszącego klasę społeczną, natomiast czwarty sposób wskazywał, że niepełnosprawność jest społecznie akceptowana dopóty, dopóki nie staje się utrudniającym życie okaleczeniem.

⁴ Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku 13.12.2006 r.,

oraz Traktat z Marrakeszu z 2013 r. o ułatwieniu dostępu do opublikowanych utworów osobom niewidomym, słabowidzącym i osobom z niepełnosprawnościami uniemożliwiającymi zapoznanie się z drukiem.

1.1. KONWENCJA O PRAWACH OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH

Choć współczesne normy systemu praw człowieka zapewniają każdej jednostce prawo do równego uczestnictwa w życiu kulturalnym bez dyskryminacji, to prawne usankcjonowanie związku pomiędzy prawami człowieka i prawem własności intelektualnej w kontekście praw osób niepełnosprawnych zostało po raz pierwszy sformalizowane dopiero w art. 30 Konwencji z 2006 r. Treść normy art. 30 Konwencji została skonstruowana m.in. w oparciu o wcześniejsze normy aktów prawa międzynarodowego dotyczących osób niepełnosprawnych. Należały do nich w szczególności Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, zgodnie z którego art. 27, art. 15 ust. 1 lit. a: „Państwa Strony niniejszego Paktu uznają prawo każdego: (a) do udziału w życiu kulturalnym”⁵ oraz Międzynarodowa konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej⁶, zgodnie z której art. 19 lit. e pkt (vi): „zgodnie z podstawowymi zobowiązaniami określonymi w artykule 2 niniejszej Konwencji, Państwa Strony zobowiązują się (...) gwarantować prawa każdego, bez względu na rasę, kolor skóry czy pochodzenie narodowe lub etniczne, do równości wobec prawa, w szczególności w korzystaniu z następujących praw: (...) (e) prawa gospodarcze, społeczne i kulturalne, w szczególności: (vi) prawo do równego udziału w działalności kulturalnej”⁷. W oparciu o powyższe twórcy Konwencji wprowadzili do niej normę art. 30 dotyczącą równego udziału w życiu kulturalnym, rekreacji, wypoczynku i sportu, w myśl której:

„1. Państwa Strony uznają prawo osób niepełnosprawnych do udziału, na zasadzie równości z innymi osobami, w życiu kulturalnym i podejmą wszelkie odpowiednie środki w celu zapewnienia, że osoby niepełnosprawne: (a) będą miały dostęp do materiałów w dziedzinie kultury w dostępnych dla nich formach (...)

3. Państwa Strony podejmą odpowiednie środki, zgodne z prawem międzynarodowym, w celu zapewnienia, że przepisy chroniące prawa autorskie nie

<https://bip.brpo.gov.pl/index.php/pl/content/konwencja-onz-o-prawach-osob-niepelnosprawnych>, dalej Konwencja (dostęp: 6.07.2022 r.).

⁵ Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych otwarty do podpisu w Nowym Jorku 19.12.1966 r., <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19770380169&type=1> (dostęp: 6.07.2022 r.).

⁶ Międzynarodowa konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19690250187> (dostęp: 27.07.2022 r.)

⁷ Międzynarodowa konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej, otwarta do podpisu w Nowym Jorku 7.03.1966 r., <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19690250187> (dostęp: 6.07.2022 r.).

będą stanowiły nieuzasadnionej lub dyskryminacyjnej bariery dla osób niepełnosprawnych w dostępie do materiałów w dziedzinie kultury”⁸.

Przyczyną wprowadzenia powyższej regulacji było prawidłowe spostrzeżenie przez twórców Konwencji, że na przeszkodzie uczestnictwu osób niepełnosprawnych w życiu kulturalnym stoją najczęściej okoliczności faktyczne – takie jak brak dostatecznej dostępności utworów w przyswajalnych formatach oraz bariery prawne, takie jak dyskryminujące przepisy prawa własności intelektualnej. W odniesieniu do barier fizycznych bezsporne jest przecież, że np. osoba z niepełnosprawnością słuchu, ze względu na swoje właściwości i warunki osobiste, nie ma możliwości zmysłowego odbioru koncertu muzycznego. Takie samo ograniczenie występowałoby w przypadku, gdyby osoba niewidoma usiłowała odczytać, za pomocą zmysłu wzroku, treści sporządzone w formie pisemnej. Brak zapewnienia osobom niepełnosprawnym dostępu do utworów w formatach możliwych do odtworzenia przez osobę z określoną niepełnosprawnością został zidentyfikowany w Konwencji właśnie jako przejaw dyskryminacji. Uzasadniało to stworzenie regulacji, która zapewniłaby osobom niepełnosprawnym pozbawione barier i równe realizowanie praw człowieka, a zarazem jak najpełniejsze wykorzystanie ich potencjału twórczego, artystycznego i intelektualnego. W zakresie barier natury prawnej ograniczenia dostępu do materiałów kulturalnych wynikały z przewagi paradygmatu praw autorskich, przekształconego na przestrzeni lat w przeważający paradygmat praw osób niepełnosprawnych⁹. W tym właśnie zakresie na szczególną uwagę zasługuje art. 30 pkt 3 Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, który zobowiązuje państwa strony do zapewnienia braku nieuzasadnionych barier ze strony prawa własności intelektualnej¹⁰.

1.2. TRAKTAT Z MARRAKESZU

Jedną z konsekwencji zmiany paradygmatu praw człowieka, uchwalenia Konwencji oraz dalszych działań na rzecz światowej walki z problemem zjawiska opisywanego w literaturze przedmiotu jako *book famine*¹¹ (ang. głód książki, niezaspokojenie potrzeby dostępu do książki) było uchwalenie w 2013 r. pod

⁸ Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku 13.12.2006 r., <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20120001169> (dostęp: 6.07.2022 r.).

⁹ P. Harpur, N. Suzor, *The paradigm shift in realizing the right to read: how e-book libraries are enabling the university sector*, „Disability and Society” 2014/1, s. 1658.

¹⁰ Na marginesie powyższych rozważań autorka uważa za celowe wskazać, że w polskim tłumaczeniu Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych w art. 30 (3) Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych przypadkowo lub celowo użyto sformułowania „prawo autorskie”, a nie, jak stanowi właściwa treść Konwencji – „prawo własności intelektualnej” – A. Bober-Kotarbińska, *The Infringement of the Author's Moral Rights in the Perspective of Making Spatial Copies of Works In Formats Accessible to People with Disabilities*, „Prawo i Więź” 2022/1, s. 151–152.

¹¹ L. Helfer, M. Land, L. Okediji, J. Reichman, *The world blind union guide to the Marrakesh Treaty: Facilitating Access to books for print-disabled individuals*, „Oxford Scholarship Online” March

auspicjami WIPO (ang. *World Intellectual Property Organisation*, Światowa Organizacja Własności Intelektualnej) Traktatu z Marrakeszu. Choć w ślad za zmianami wynikającymi z art. 30 pkt 3 Konwencji strony Konwencji wprowadzały rozwiązania pozwalające na ograniczenie praw autorskich na rzecz ustanowienia wyjątków dla osób niepełnosprawnych, to jednak nadal istotnym i nierozwiązywalnym problemem była kwestia ustanowienia regulacji zapewniających zarazem ochronę praw autorów, przy jednoczesnym zapewnieniu dostępu osobom niepełnosprawnym, w szczególności z niepełnosprawnościami wzroku¹², do książek w dostępnych dla nich formatach. Z tej przyczyny jednym z zasadniczych celów Traktatu było ustanowienie międzynarodowego standardu do korzystania przez osoby z niepełnosprawnościami wzroku z utworów opublikowanych w postaci druku i pozostających pod ochroną prawa autorskiego i dlatego w swoich zasadach przypomina zasady Konwencji¹³ i ustanawia wiążące ramy normatywne właśnie przy uwzględnieniu zobowiązania z art. 30 pkt 3 Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych.

Co jednak istotne, najbardziej niezwykłą cechą Traktatu jest jego unikatowy cel¹⁴, który wyraża się nie tylko poprzez wprowadzenie zasad umożliwiających przekształcenie opublikowanych utworów literackich do dostępnych formatów, ale przede wszystkim przez ustanowienie możliwości transgranicznej wymiany kopii utworów w dostępnym formacie (art. 5 pkt 2 lit b Traktatu). Traktat jest bowiem faktycznie pierwszym międzynarodowym aktem prawnym, który uznając istnienie międzynarodowego systemu wyjątków i ograniczeń prawa autorskiego dla osób z niepełnosprawnością wzroku, usystematyzował zarazem regulacje ułatwiające transgraniczny przepływ (zarówno eksport, jak i import) kopii dzieł literackich w dostępnych formatach oraz wezwał do nawiązania współpracy pomiędzy umawiającymi się stronami w celu wspierania takiej wymiany transgranicznej¹⁵ (art. 9 Traktatu). Oprócz prawnoczołwieczych podstaw udostępniania kopii utworów w dostępnych formatach, uzasadnieniem powyższego była chęć unikania powielania inwestycji w tworzenie kopii tych samych utworów w tym samym języku w różnych krajach,

2017, https://www.wipo.int/edocs/mdocs/copyright/en/wipo_cr_mow_17/wipo_cr_mow_17_topic_2_c.pdf (dostęp: 6.07.2022 r.).

¹² Zgodnie z deklaracją Światowego Związku Niewidomych, choć zjawisko *book famine* dotyczy w swoich ograniczeniach nie tylko osób niewidomych, to jest wobec nich szczególnie dotkliwe, osoby te nie są bowiem w stanie przeczytać ponad 90% wszystkich opublikowanych materiałów, gdyż wymagają one reprodukcji do dostępnych formatów, takich jak np. alfabet Braille'a, duży druk czy nagrania audio, które wymagają z kolei dodania wyjątków do obowiązujących przepisów prawa autorskiego.

¹³ L. Helfer, M. Land, R. Okediji, J. Reichman, *The World Blind Union Guide to the Marrakesh Treaty: Facilitating Access to Books for Print-Disabled Individuals*, „Duke Law School Public Law & Legal Theory” 2017/17, <https://ssrn.com/abstract=2894472>, s. 58. (dostęp: 6.07.2022 r.).

¹⁴ M. Ficsor, *Commentary on the Marrakesh Treaty on Accessible Format Copies for the Visually Impaired*, s. 1, http://www.copyrightseesaw.net/archive/?sw_10_item=50 (dostęp: 6.07.2022 r.).

¹⁵ P. Harpur, *Discrimination, Copyright and Equality: Opening the e-Book for the Print-Disabled*, Cambridge Disability Law and Policy Series, Cambridge University Press, DOI:10.1017/97813163405166.

gdyż cel, któremu ma służyć Traktat – ułatwienie dostępności kopii w takim formacie – może być skutecznie spełniony właśnie dzięki transgranicznej wymianie takich kopii. Bezspornie bowiem możliwość transgranicznej wymiany utworów przekształconych do dostępnego formatu, takiego jak przekształcenie tekstu pisanego na język mówiony – zwłaszcza w najpowszechniej używanych światowych językach, takich jak np. angielski, hiszpański czy chiński – pomaga uniknąć zbędnego powielania treści, których odbiorcami mogą zostać wszyscy beneficjenci władający językiem kraju, który podpisał i ratyfikował Traktat. Jako dodatkową korzyść tego rozwiązania wskazywano dużą oszczędność finansową i czasową w wydawaniu książek w dostępnych formatach – gdyż czas potrzebny na sporządzenie egzemplarza książki w alfabecie Braille’a jest dłuższy niż wydrukowanie zwykłego egzemplarza. Znacząco wyższe są również koszty przekształcenia książki na alfabet Braille’a – gdyż jednorazowy nakład pieniężny potrzebny na każdy przekształcony egzemplarz to kwota około 15.000 USD¹⁶, a cena sporządzenia kopii książki wydrukowanej przy użyciu alfabetu Braille’a wynosi około 500 USD¹⁷. Warto zaznaczyć, że koszty te mogą być niejednokrotnie większe, zwłaszcza w przypadku przekształcania książek specjalistycznych z zakresu technologii, matematyki czy inżynierii, gdyż te przedmioty wymagają zaawansowanych narzędzi do odtworzenia map, wykresów, diagramów czy figur, które należy odpowiednio przekształcić tak, aby czytelnik brajlowski mógł zrozumieć opisywane pojęcie. Co więcej, książki wydane w Braille’u są objętościowo znacznie większe niż oryginały – szacuje się, że jeżeli oryginał książki ma 1000 stron, to po przekształceniu jej objętość wyniesie przynajmniej 5000 stron¹⁸.

Z uwagi jednak na obowiązek zapewnienia ochrony posiadaczom praw autorskich ograniczenia wynikające z Traktatu wskazują na stosunkowo wąski zakres potencjalnie uprawnionych. Obejmuje on przede wszystkim status osób mogących spełniać przesłanki bycia „beneficjentem” Traktatu, „podmiotów upoważnionych”, czyli instytucji uprawnionych do tworzenia i wymiany takich kopii. Kopia w dostępnym formacie „z definicji” może być używana wyłącznie przez beneficjentów (art. 2 lit. b Traktatu) i upoważniony podmiot, który również „z definicji” musi „ustalić, że osoby, którym służy, są beneficjentami” oraz musi „ograniczyć do osób będących beneficjentami i/lub upoważnionych podmiotów (...) dystrybucję i udostępnianie kopii w dostępnym formacie” (art. 2 lit. c Traktatu). W zakresie realizowania idei transgranicznej wymiany utworów, opisanych w art. 5 i art. 6 Traktatu, mechanizm takiej wymiany został skonstruowany w ten sposób, że gdy utwór w dostępnym formacie został wykonany w kraju członka Traktatu (tzw. kraju źródłowym),

¹⁶ Zob. <http://www.braillebookstore.com/Braille-Bookstore> (dostęp: 6.07.2022 r.).

¹⁷ *Braille versions of textbooks help blind college students succeed*, <https://www.marketplace.org/2017/10/12/braille-versions-textbooks-help-blind-college-students-succeed/> (dostęp: 6.07.2022 r.).

¹⁸ *Braille versions of textbooks help blind college students succeed*, <https://www.marketplace.org/2017/10/12/braille-versions-textbooks-help-blind-college-students-succeed/> (dostęp: 6.07.2022 r.).

wówczas należy zezwolić na eksport kopii takiego utworu do użytku przez beneficjentów i podmioty upoważnione do innych krajów członkowskich. Normy Traktatu zawierają katalog formalnych zobowiązań i wyjątków dedykowanych dla umawiających się stron Traktatu, a kluczowe znaczenie mają przede wszystkim treści zawarte w art. 5 ust. 1 Traktatu, który wymaga, aby kraje pochodzenia i przeznaczenia zezwalały na eksport kopii w dostępnych formatach z kraju źródłowego, import kopii do kraju docelowego oraz rozpowszechnianie lub udostępnianie kopii w kraju przeznaczenia. Obowiązek wdrożenia przepisów zezwalających spoczywa zarówno na kraju źródłowym, jak i kraju przeznaczenia – sam kraj źródłowy nie może narzucać takiego rozwiązania prawnego, ponieważ oba kraje są suwerenne i nie mogą dyktować, co jest prawnie dozwolone w kraju przeznaczenia. Z tej przyczyny oba kraje muszą przyjąć wyjątki i ograniczenia, które umożliwią i ułatwią transgraniczną wymianę na mocy art. 5 ust. 1 Traktatu, albo muszą zaprojektować nowe ograniczenia i wyjątki, albo utrzymać istniejące. Ponadto Traktat wyłącza niektóre kraje z systemu wymiany transgranicznej (art. 5 ust. 4 lit. a Traktatu), choć dotyczy bardzo niewielkiej liczby krajów, które nie są związane art. 9 konwencji berneńskiej i dla każdego takiego kraju Traktat ogranicza czynności zwielokrotniania, rozpowszechniania oraz udostępniania kopii w dostępnym formacie na mocy Traktatu w jurysdykcji tej umawiającej się strony. Artykuł 5 ust. 4 lit. b Traktatu ogranicza czynności rozpowszechniania i udostępniania kopii w dostępnych formatach w ten sam sposób dla krajów, które nie są stronami Traktatu WIPO o prawie autorskim (ang: *WIPO Copyright Treaty, WCT*); jednak w tym przypadku wyjątek stanowią kraje, które stosują test trójstopniowy (pomimo że nie są stronami traktatu WCT).

Artykuły 6 i 9 Traktatu uzupełniają normę art. 5 Traktatu w ten sposób, że art. 6 wymaga, aby kraje określone jako miejsce przeznaczenia przyjęły przepisy umożliwiające import, które pozwolą na dostarczenie kopii w dostępnych dla beneficjentów formatach „bez zgody uprawnionego”. Wreszcie art. 9 Traktatu wzywa do współpracy między krajami w zachęcaniu do dzielenia się informacjami wśród uprawnionych podmiotów, w tym udostępniania swoich polityk i praktyk.

1.3. UNIA EUROPEJSKA A ZOBOWIĄZANIA TRAKTATOWE

Z uwagi na charakter i cel Traktatu z Marrakeszu liczba jego członków stale się powiększała – w tym również o Unię Europejską, która w dniu 30.04.2014 r. ratyfikowała Traktat. Dyrektywa (2017/1564)¹⁹ i Rozporządzenie

¹⁹ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2017/1564 z 13.09.2017 r. w sprawie niektórych dozwolonych sposobów korzystania z określonych utworów i innych przedmiotów chronionych prawem autorskim i prawami pokrewnymi z korzyścią dla osób niewidomych, osób słabowidzących lub osób z niepełnosprawnościami uniemożliwiającymi zapoznanie się z drukiem oraz w sprawie zmiany dyrektywy 2001/29/WE w sprawie harmonizacji niektó-

(2017/1563)²⁰ w sprawie implementacji Traktatu do prawa Unii Europejskiej zostały opublikowane w Dzienniku Urzędowym UE w dniu 20.09.2017 r. Dyrektywa ustanawiała dla państw członkowskich Unii Europejskiej zobowiązanie do wprowadzenia obowiązkowego wyjątku od praw autorskich i praw pokrewnych opisanych w Traktacie, w Rozporządzeniu zaś przewidziano wyjątek dotyczący praw autorskich, który umożliwi transgraniczną wymianę kopii w formacie umożliwiającym dostęp osobom niepełnosprawnym do niektórych utworów i przedmiotów objętych ochroną, zwykle chronionych prawem autorskim, sporządzonych na mocy wyjątku między UE a państwami trzecimi będącymi stronami Traktatu. Wyznaczony w Rozporządzeniu termin transpozycji Dyrektywy do prawa krajowego przez państwa członkowskie UE upłynął 11.10.2018 r., a samo Rozporządzenie weszło w życie 12.10.2018 r.

2. REGULACJA KRAJOWA W PRAWIE BRYTYJSKIM WOBEC POTRZEB OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH

2.1. PIERWOTNE ZAŁOŻENIA I INSTRUMENTY BRYTYJSKIEGO PRAWA ANTYDISKRYMINACYJNEGO WOBEC POTRZEB OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH

O ile opisane powyżej akty prawa międzynarodowego odnosiły się do kwestii wsparcia potrzeb kulturalnych osób z niepełnosprawnościami, o tyle ich znaczenie dla realizowania prawnoczuwanych uprawnień osób niepełnosprawnych było realizowane faktycznie od 2006 r. Przed tą datą realizowanie uprawnień osób niepełnosprawnych w systemie brytyjskiego prawa krajowego w XX wieku koncentrowało się jednak głównie wokół kwestii związanych ze zwalczaniem dyskryminacji wobec osób niepełnosprawnych w przestrzeni publicznej, dostępie do edukacji czy zatrudnienia. W 1970 r. parlament brytyjski uchwalił ustawę o osobach przewlekłe chorych oraz niepełnosprawnych, która odnosiła się do ułatwienia dostępności budynków użyteczności publicznej, a na przestrzeni kolejnych 25 lat wdrażano zmiany o charakterze ułatwiającym korzystanie osobom niepełnosprawnym z dóbr użyteczności publicznej. W roku 1995 wydano ustawę o dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność (ang. *The Disability Discrimination Act*, dalej DDA²¹), która choć miała za zadanie prze-

rych aspektów praw autorskich i pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A32017L1564> (dostęp: 6.07.2022 r.).

²⁰ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2017/1563 z 13.09.2017 r. w sprawie transgranicznej wymiany między Unią a państwami trzecimi kopii w dostępnych formatach określonych utworów i innych przedmiotów chronionych prawem autorskim i prawami pokrewnymi z korzyścią dla osób niewidomych, osób słabowidzących lub osób z niepełnosprawnościami uniemożliwiającymi zapoznanie się z drukiem, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A32017R1563> (dostęp: 6.07.2022 r.), dalej Rozporządzenie.

²¹ Ustawa o dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność była na przestrzeni lat wielokrotnie nowelizowana, w tym w szczególności w roku 2000, a następnie w jej miejsce w 2005 r. uchw-

ciwdziałać dyskryminacji osób niepełnosprawnych, to koncentrowała się głównie na zagadnieniach związanych z zatrudnieniem osób niepełnosprawnych. W roku 2000 ustawę nowelizowano, jednak wobec prowadzonych procesów legislacyjnych na poziomie prawa międzynarodowego i realnej konieczności dostosowywania prawa krajowego do wymogów prawa międzynarodowego w 2005 r. została uchwalona nowa ustawa o dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność. Zagadnienia regulowane przez ww. ustawę miały istotne znaczenie dla społeczeństwa Wielkiej Brytanii, gdyż według ówczesnych szacunków około 1/5 obywateli Zjednoczonego Królestwa deklaruje posiadanie jakiejś formy niepełnosprawności²². Powyższe zostało również zaakcentowane na poziomie dyskryminacji porównawczej, gdyż osoby niepełnosprawne jako grupa narażona na wykluczenie znajdowały się poza obszarem promowania równości szans, w odróżnieniu np. od innych grup narażonych na wykluczenie ze względu na odmienność rasową, płciową itp. Nowe prawo, dotyczące przede wszystkim zakazu dyskryminacji²³, zaczęło zobowiązywać organy publiczne do promowania równości szans osób niepełnosprawnych – gdyż o ile różnorodność etniczna Wielkiej Brytanii wymuszała wdrażanie określonych rozporządzeń dostosowanych do potrzeb różnych grup, o tyle sytuacja osób niepełnosprawnych stanowiła jedną z najbardziej pomijanych kwestii problemów społecznych²⁴.

Wobec narastającej krytyki społecznej oraz w oparciu o Konwencję ONZ, w 2010 r. ustawodawca brytyjski ponownie znowelizował przepisy zakazujące dyskryminacji osób niepełnosprawnych, zastępując DDA ustawą o równości (ang. *The Equality Act*²⁵). Choć akt ten rozszerzył przepisy o dyskryminację wynikającą z niepełnosprawności, to nadal, pomimo przynależności do międzynarodowych konwencji i traktatów, w żaden sposób nie odniósł się bezpośrednio do treści art. 30 Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych – tj. dyskryminacji na tle dostępu do materiałów kulturalnych, co spotkało się z szeroką krytyką społeczną.

lono nową ustawę o dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność, która nowelizuje i rozszerza postanowienia istniejące w ustawie z 1995 r. Z perspektywy niniejszych rozważań zawiera ona szereg istotnych zobowiązań, w tym najistotniejsze – zobowiązanie instytucji sektora publicznego do podjęcia działań, które uczynią bezprawnym dyskryminowanie osób niepełnosprawnych, oraz zobowiązanie organów publicznych do promowania równości szans osób niepełnosprawnych.

²² Zob. <https://www.scope.org.uk/media/disability-facts-figures/> (dostęp: 6.07.2022 r.).

²³ Dodatkowo obok zakazu dyskryminacji osób niepełnosprawnych nałożono również obowiązek promocji równouprawnienia tychże, skutkiem czego wszystkie instytucje publiczne, szkoły, samorządy, ministerstwa, szpitale i inne organizacje użyteczności publicznej rozpoczęły realizację polityki promocji równouprawnienia i otwarcia na osoby niepełnosprawne.

²⁴ S. Fredman, *Discrimination Law*, Oxford 2011, s. 5–97.

²⁵ The Equality Act 2010 <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2010/15/contents> (dostęp: 28.07.2022 r.).

2.2. ZMIANY I MODYFIKACJE BRITYJSKIEGO PRAWA WŁASNOŚCI INTELEKTUALNEJ A WYJĄTKI I OGRANICZENIA PRAWA AUTORSKIEGO NA RZECZ OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH USTANOWIONE NA SKUTEK ZAWARCIA ZOBOWIĄZAŃ Z PRAWA MIĘDZYNARODOWEGO

Aż do roku 2002 brytyjska ustawa o prawie autorskim, wzorach i patentach (ang. *Copyright, Design and Patents Act*, dalej CDPA) nie zawierała jakichkolwiek wyjątków na rzecz osób niepełnosprawnych²⁶ wobec dostępu do utworów chronionych prawem autorskim. Wraz z postępującym ruchem przeciwko dyskryminacji osób niepełnosprawnych, widocznym szczególnie silnie w przepisach wewnątrzspółnotowych stanowionych przez Unię Europejską, ustawodawstwo brytyjskie ulegało stopniowemu przeobrażeniu²⁷, by wreszcie w 2002 r., po wspólnym lobbingu ze strony przemysłu wydawniczego, Narodowej Biblioteki dla Niewidomych (NLB) i Królewskiego Narodowego Instytutu Osób Niewidomych (RNIB), w ustawie o prawie autorskim z 2002 r. umieścić w CDPA wyjątki 31A–31F²⁸ od praw autorskich na rzecz osób niewidomych. Przywołana dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2001/29/WE²⁹ nakazywała państwom członkowskim wprowadzenie do systemu krajowego katalogu wyjątków i ograniczeń na podstawie art. 5 ust. 3 lit. b: „Państwa członkowskie przewidują wyjątki lub ograniczenia praw przewidzianych w art. 2 i 3 w następujących przypadkach: (...) (b) (...) na rzecz osób niepełnosprawnych, które są bezpośrednio związane z niepełnosprawnością i mają charakter niekomercyjny, w zakresie wymaganym przez konkretną niepełnosprawność”. Uzasadnieniem dla wprowadzenia tak określonego uprawnienia była wskazana w preambule dyrektywy InfoSoc „potrzeba wspierania nauki i kultury poprzez ochronę utworów i innych przedmiotów objętych ochroną, jednocześnie dopuszczając pewne wyjątki i ograniczenia w interesie publicznym dla potrzeb edukacji i nauczania” (pkt 14)³⁰, zwłaszcza wobec okoliczności, że „Państwa Członkowskie powinny mieć możliwość uwzględniania pewnych wyjątków i ograniczeń w niektórych

²⁶ Copyright, Design and Patents Act była nowelizowana dwukrotnie: w 1956 oraz 1988 r. Nowelizacja z 1988 r. modyfikowała ustawę z 1956 r. w ten sposób, że prawa autorskie do większości utworów obowiązują do 70 lat po śmierci twórcy, jeżeli jest znany, a w przeciwnym razie 70 lat po stworzeniu lub opublikowaniu utworu (50 lat w przypadku dzieł wygenerowanych komputerowo), tworzyła również prawo do niezarejestrowanego wzoru, zmieniła szereg przepisów w sprawie zarejestrowanych wzorów i patentów oraz określała przesłanki kwalifikujące dzieło do objęcia ochroną prawa autorskiego.

²⁷ Dyrektywa 2001/29/WE rozszerzyła wyjątki przewidziane w CDPA z 1988 r. również o wyjątki dotyczące wad wzroku oraz niepełnosprawności wynikające z wad fizycznych i niepełnosprawności umysłowej.

²⁸ Zob. <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/48/contents> (dostęp: 6.07.2022 r.).

²⁹ Dyrektywa 2001/29/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 22.05.2001 r. w sprawie harmonizacji niektórych aspektów praw autorskich i pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex%3A32001L0029> (dostęp: 6.07.2022 r.), dalej dyrektywa InfoSoc.

³⁰ Dyrektywa 2001/29/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 22.05.2001 r. w sprawie harmonizacji niektórych aspektów praw autorskich i pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym, <https://>

przypadkach do celów edukacyjnych lub naukowych (...) na użytek osób niepełnosprawnych (...)” (pkt 34)³¹, uznając zarazem, że „w każdym przypadku istotne jest, aby Państwa Członkowskie przyjęły wszystkie konieczne środki w celu wspierania dostępu do utworów przez osoby niepełnosprawne, które mają utrudnione samodzielne korzystanie z utworów, biorąc pod uwagę dostępne formaty” (pkt 43)³².

Jak wynika z powyższego, norma ta zobowiązywała państwa członkowskie do bezpośredniego wprowadzenia w systemie przepisów prawa krajowego wyjątków i ograniczeń prawa autorskiego, polegających na integracji osób niepełnosprawnych w społeczeństwie informacyjnym. Skutkiem tego zobowiązania było wprowadzenie do systemu prawa autorskiego Wielkiej Brytanii przepisu 31A–31F(9)³³ – który definiował „osobę niedowidzącą” zarówno jako osobę z upośledzeniem funkcji wzroku, jak również posiadającą niepełnosprawność uniemożliwiającą utrzymanie książki w ręku bądź uniemożliwiającą skupienie wzroku i poruszanie oczami. Wynikające z niego uprawnienie umożliwiało uzyskanie dostępu do całości lub części utworu i sporządzania kopii takiego dzieła na użytek własny – bez konieczności uzyskiwania zgody właściciela praw autorskich. Taka konstrukcja przepisu sprawiła, że Wielka Brytania posiadała wówczas jeden z najszerzej ujętych – pod względem podmiotowym – wyjątków prawa autorskiego na tle ustawodawstwa europejskiego. Co istotne, jeszcze przed wprowadzeniem regulacji marrakezańskiej CDPA zezwoliło uprawnionym organom na uzyskanie zgodnego z prawem dostępu do całości lub części utworu oraz na tworzenie, przekazywanie, udostępnianie lub wypożyczanie dostępnych kopii utworu na zasadzie *non-profit* na użytek osobisty osób niepełnosprawnych w Wielkiej Brytanii (art. 31B F5.1)³⁴ oraz innym upoważnionym podmiotom na terenie Wielkiej Brytanii [art. 31B F9(9) oraz art. 31BA]³⁵.

Kolejnym krokiem ku poszerzeniu instrumentów prawa krajowego w służbie

eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32001L0029&from=LV (dostęp: 6.07.2022 r.).

³¹ Dyrektywa 2001/29/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 22.05.2001 r. w sprawie harmonizacji niektórych aspektów praw autorskich i pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex%3A32001L0029> (dostęp: 6.07.2022 r.).

³² Dyrektywa 2001/29/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 22.05.2001 r. w sprawie harmonizacji niektórych aspektów praw autorskich i pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex%3A32001L0029> (dostęp: 6.07.2022 r.).

³³ Według art. 31F(9) CDPA „Visually impaired person» means a person – (a) who is blind; (b) who has an impairment of visual function which cannot be improved, by the use of corrective lenses, to a level that would normally be acceptable for reading without a special level or kind of light; (c) who is unable, through physical disability, to hold or manipulate a book; or (d) who is unable, through physical disability, to focus or move his eyes to the extent that would normally be acceptable for reading”.

³⁴ Copyright, Design and Patents Act, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/48/section/31B> (dostęp: 16.07.2022 r.).

³⁵ Copyright, Design and Patents Act <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/48/section/31B> (dostęp: 16.07.2022 r.).

osobom niepełnosprawnym było przystąpienie w 2006 r. przez Wielką Brytanię do Konwencji, a w dalszej kolejności – jeszcze jako członek UE – do Traktatu z Marrakeszu. Co zasługuje na uwagę, to fakt, że równoległe do ratyfikowania Traktatu przez UE w systemie prawa krajowego Wielkiej Brytanii w 2014 r. dokonano kolejnej nowelizacji CDPA z 2014 r. obejmującej prawa autorskie oraz prawa do wykonań (dyrektywa 2014/1384³⁶), która rozszerzyła zakres dozwolonych zastosowań dla osób niepełnosprawnych. Zgodnie z nowymi przepisami, które są włączone do sekcji 31A–31F CDPA, przez „osobę niepełnosprawną” rozumiano osobę z upośledzeniem fizycznym lub umysłowym, „które uniemożliwia tej osobie korzystanie z dzieła chronionego prawem autorskim na rzecz jej samej. Stopień upośledzenia należy interpretować odpowiednio”³⁷. Powyższe oznaczało, że nowe przepisy objęły również inne niż dotychczas wymienione rodzaje niepełnosprawności, takie jak np. dysleksja, oraz inne rodzaje utworów³⁸ – co było zbieżne z kierunkiem rozwoju prawa autorskiego określonego w Traktacie z Marrakeszu oraz z regulacjami późniejszej dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2017/1564.

3. KONSEKWENCJE DECYZJI W REFERENDUM W SPRAWIE DALSZEGO CZŁONKOSTWA WIELKIEJ BRYTANII W UNII EUROPEJSKIEJ W ASPEKTCIE OCHRONY PRAW OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH W DOSTĘPIE DO UTWORÓW CHRONIONYCH PRAWEM AUTORSKIM

W dniu 23.06.2016 r. przeprowadzone zostało referendum w sprawie ustalenia obywatelskiej zgody na dalsze członkostwo Wielkiej Brytanii w strukturze Unii Europejskiej. Przy frekwencji 72,2% osób uprawnionych do głosowania wystąpienie Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej poparło 51,9% głosujących, natomiast przeciw wystąpieniu zagłosowało 48,1%. Tym samym, na skutek wyniku drugiego w historii³⁹ Wielkiej Brytanii głosowania w przedmiocie wystąpienia

³⁶ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/104/UE z 26.11.2014 r. w sprawie niektórych przepisów regulujących dochodzenie roszczeń odszkodowawczych z tytułu naruszenia prawa konkurencji państw członkowskich i Unii Europejskiej, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex%3A32014L0104> (dostęp: 16.01.2022 r.).

³⁷ Copyright, Design and Patents Act, <https://www.legislation.gov.uk/ukxi/2014/1384/contents/made> (dostęp: 16.01.2022 r.).

³⁸ Ponadto dzięki takiej regulacji tematyka, którą można skopiować do dostępnego formatu, stała się znacznie szersza, objęła bowiem również inne utwory, takie jak np. filmy i audycje radiowe. Chociaż kopiowanie materiałów było legalne tylko wówczas, gdy odpowiednie kopie w dostępnych formatach nie były osiągalne, to dozwolony użytek był określony szerokim zakresem uprawniającym np. do wykonywania kopii książek, gazet lub czasopism w alfabecie Braille’a, audio lub dużym drukiem dla osób niedowidzących; tworzenia filmów lub audycji z napisami dla osób niesłyszących lub niedosłyszących oraz dodawania audiodeskrypcji dla osób niedowidzących.

³⁹ Zaledwie rok po przystąpieniu Wielkiej Brytanii do Wspólnoty rozpoczęto publiczne rozważania o wystąpieniu z organizacji, skutkiem czego w 1975 r. – dwa lata po przystąpieniu do UE – Brytyjczycy poddali kwestie członkostwa pod referendum. Jego wynik był jednak nega-

z UE, po 43 latach Wielka Brytania odstąpiła od kontynuowania procesu integracji europejskiej⁴⁰. Na podstawie umowy o wystąpieniu z dniem 1.02.2020 r. Wielka Brytania przestała być członkiem Unii Europejskiej, a uzgodniony okres przejściowy dobiegł końca w dniu 31.12.2020 r.

Formalną podstawą tzw. brexitu⁴¹ jest Umowa o wystąpieniu Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej z Unii Europejskiej i Europejskiej Wspólnoty Energii Atomowej⁴² i deklaracja polityczna, która zawiera ogólne ramy przyszłych relacji pomiędzy Zjednoczonym Królestwem a Unią Europejską. Umowa o wystąpieniu weszła w życie 1.02.2020 r., po jej uzgodnieniu w dniu 17.10.2019 r., a na mocy jej postanowień Wielka Brytania od 1.01.2021 r., po zakończeniu okresu przejściowego przewidzianego w Umowie, znajduje się już poza jednolitym rynkiem i unią celną UE, dokonując zatem nie tylko odstąpienia od Traktatu o Unii Europejskiej⁴³, ale faktycznej secesji od Unii Europejskiej jako scalonej organizacji⁴⁴.

Niezależnie od szerokiego spektrum skutków powyższej decyzji, jedną z konsekwencji brexitu był niepokój skoncentrowany na ryzyku wystąpienia tzw. próżni regulacyjnej w obszarze prawa własności intelektualnej. Wynikało to z faktu, że na przestrzeni lat prawo własności intelektualnej w znacznej mierze zostało zharmonizowane w całej UE na podstawie odpowiednich dyrektyw i rozporządzeń. Większość brytyjskich regulacji krajowych w tej dziedzinie wynikała z bezpośrednio obowiązujących rozporządzeń i dyrektyw UE – czego przykładem były m.in. regulacje pozwalające na transgraniczną wymianę utworów, zapewnioną zawartym przez Unię Europejską Traktatem z Marrakeszu. Tym samym realnym zagrożeniem stało się wystąpienie wspomnianej próżni regulacyjnej, zwłaszcza że orzeczenia Trybunału Sprawiedliwości UE (TSUE) w sprawach dotyczących własności intelektualnej wydane po 31.12.2020 r. nie były już wiążące dla sądów brytyjskich. Z tego powodu

tywny dla eurosceptycznych zwolenników wystąpienia z organizacji. Na pytanie referendalne „Czy uważasz, że Wielka Brytania powinna pozostać we Wspólnocie Europejskiej (Common Market)?” – przy frekwencji 64,03% osób uprawnionych do głosowania, 67,23% Brytyjczyków uczestniczących w referendum zagłosowało na „tak”.

⁴⁰ M. Musiał-Karg, *Operacja Brexit. Brytyjskie referenda z 1975 i 2016 roku*, „Acta Politica Polonica” 2016/3, www.wnus.edu.pl/ap, DOI: 10.18276/ap.2016.37-01.

⁴¹ Określenie „brexit” stanowi skrótowe zestawienie angielskich słów „Britain” oraz „exit”, oznaczających odpowiednio: „Brytania” oraz „wyjście” i stanowi powszechnie używany zwrot dla określenia decyzji referendalnej z 2016 r. i procesu wystąpienia Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej.

⁴² Umowa o wystąpieniu Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej z Unii Europejskiej i Europejskiej Wspólnoty Energii Atomowej 2019/C 384 I/01, [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:12019W/TXT\(02\)&from=PL](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:12019W/TXT(02)&from=PL), dalej Umowa o wystąpieniu (dostęp: 16.06.2022 r.).

⁴³ Traktat o Unii Europejskiej <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex%3A12012M%2FTXT> (dostęp: 27.07.2022 r.).

⁴⁴ J. Vidmar, *Brexit, Democracy, and human rights. The law between secession and treaty withdrawal*, „Wisconsin International Law Journal” 2018/426, s. 2.

jednym z celów przy tworzeniu Umowy o wystąpieniu było właśnie uniknięcie takiej próżni, zwłaszcza że własność intelektualna stanowi współcześnie jeden z najsilniejszych trzonów gospodarczych, ponieważ łączy w sobie aspekty ekonomiczne (np. handel towarami z zakresu własności intelektualnej) z aspektami interesu publicznego i praw człowieka⁴⁵ (np. ograniczenia praw monopolowych w patentach). W odpowiedzi na realne zagrożenie braku odpowiednich regulacji prawnych Umowa przekształciła istniejące wcześniej unijne regulacje prawa własności intelektualnej, niemające swoich odpowiedników w brytyjskim prawie krajowym, w porównywalne istniejące już brytyjskie regulacje – z wyjątkiem prawa patentowego⁴⁶. Umowa o wystąpieniu, która z końcem okresu przejściowego uchyliła traktat akcesyjny z 1972 r.⁴⁷, zawiera postanowienia ustawowo przekształcające istniejące zbiory bezpośrednio obowiązującego prawa Unii Europejskiej w prawo krajowe Wielkiej Brytanii. Dotyczyło to głównie tych rozporządzeń UE, które w innym przypadku przestałyby obowiązywać po wyjściu Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej, ale także aktów ustawowych wdrażających dyrektywy UE, przyjętych zgodnie z traktatem akcesyjnym z 1972 r. – gdyż w przeciwnym razie utraciłyby moc z chwilą uchylenia tego aktu.

Z uwagi na powyższe niepełnosprawni obywatele Wielkiej Brytanii zostali skonfrontowani z możliwością pozbawienia ich uprawnień wynikających z Traktatu marrakeszańskiego. Choć Wielka Brytania ratyfikowała Traktat marrakeszański za pośrednictwem Unii Europejskiej – i w konsekwencji wykonania zobowiązań wynikających z dyrektywy 2017/1564 w wyznaczonym terminie, 11.09.2018 r., wydała przepisy dotyczące praw autorskich i praw pokrewnych zezwalające na realizację obowiązków marrakeszańskich – to w obliczu wyników referendum o wystąpieniu z UE miała utracić status strony Traktatu. Mając zatem na uwadze szeroki kontekst walki z dyskryminacją osób niepełnosprawnych w Wielkiej Brytanii, w dniu 1.10.2020 r. rząd Zjednoczonego Królestwa przystąpił do samodzielnej ratyfikacji Traktatu z Marrakeszu. Tak podpisany Traktat wszedł w życie w odniesieniu do Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej w dniu 1.01.2021 r., dzięki czemu Wielka Brytania – na skutek wprowadzenia regulacji implementującej przepisy prawa unijnego do prawa krajowego, jak i samodzielnej decyzji akcesyjnej – zdołała zachować status kraju posiadającego przepisy zezwalające na transgraniczną wymianę utworów w formatach dostępnych dla osób niepełnosprawnych.

⁴⁵ J. Kouletakis, *No man is an island: A critical analysis of the UK's implementation of the Marrakesh Treaty*, https://www.researchgate.net/publication/336086816_No_man_is_an_island_A_critical_analysis_of_the_UK's_implementation_of_the_Marrakesh_Treaty (dostęp: 16.01.2022 r.).

⁴⁶ Choć Wielka Brytania pozostała członkiem Europejskiej Konwencji Patentowej (*European Patent Convention*), to zrezygnowała w uczestnictwa w Jednolitym Sądzie Patentowym (*Unified Patent Court*), informując w dniu 20.07.2020 r. o wycofaniu się z ratyfikacji umowy o Jednolitym Sądzie Patentowym.

⁴⁷ Traktat o przystąpieniu Danii, Irlandii i Zjednoczonego Królestwa <https://eur-lex.europa.eu/collection/eu-law/treaties/treaties-accession.html#new-2-9> (dostęp: 28.07.2022 r.).

4. PODSUMOWANIE I OKREŚLENIE CHARAKTERU BRYTYJSKIEGO PRAWA KRAJOWEGO PO WYSTĄPIENIU Z UNII EUROPEJSKIEJ

Jak wynika z powyższego, do momentu wystąpienia przez Wielką Brytanię z UE przepisy prawa własności intelektualnej były regulowane przez akty prawa o charakterze uniwersalnym (traktaty, konwencje), regionalnym (dyrektywy i rozporządzenia unijne) oraz krajowym⁴⁸.

Choć większość brytyjskich dzieł chronionych prawem autorskim (takich jak książki, filmy i muzyka) będzie nadal chroniona w UE i Wielkiej Brytanii, gdyż wynika to z ciągłego uczestnictwa Wielkiej Brytanii w międzynarodowych traktatach dotyczących praw autorskich, to niektóre transgraniczne porozumienia dotyczące praw autorskich, które są unikalne dla państw członkowskich UE, nie mają już zastosowania do Wielkiej Brytanii. Obejmują one możliwość transgranicznego przenoszenia usług *online* w zakresie treści, sprawdzanie praw autorskich do transmisji satelitarnych⁴⁹, wzajemną ochronę praw do baz danych, wyjątek dotyczący dzieł osieroconych oraz prawa do europejskiej domeny internetowej. Wpływ tej zmiany na dzieła chronione prawem autorskim w Wielkiej Brytanii i powiązane usługi może się różnić i będzie zależeć od ustawodawstwa krajowego w każdym państwie UE, a także od prywatnych stosunków umownych.

O ile jednak z powodu wystąpienia Wielkiej Brytanii z UE zmianom ulegną m.in. kwestie dostępności baz danych⁵⁰, transferu danych, zasady udzielania

⁴⁸ Były to odpowiednio: ustawa CDPA (1988, 2002, 2014), dyrektywa UE o społeczeństwie informacyjnym 2001/29/WE, przepisy dotyczące praw autorskich i praw pokrewnych wynikające z zawarcia Traktatu z Marrakeszu w 2014 r., Europejska konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2017/1564 z 13.09.2017 r. w sprawie niektórych dozwolonych sposobów korzystania z określonych utworów i innych przedmiotów chronionych prawem autorskim i prawami pokrewnymi z korzyścią dla osób niewidomych, osób słabowidzących lub osób z niepełnosprawnościami uniemożliwiającymi zapoznawanie się z drukiem oraz w sprawie zmiany dyrektywy 2001/29/WE w sprawie harmonizacji niektórych aspektów praw autorskich i pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym, rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2017/1563 z 13.09.2017 r. w sprawie transgranicznej wymiany między Unią a państwami trzecimi kopii w dostępnych formatach określonych utworów i innych przedmiotów chronionych prawem autorskim i prawami pokrewnymi z korzyścią dla osób niewidomych, osób słabowidzących lub osób z niepełnosprawnościami uniemożliwiającymi zapoznawanie się z drukiem.

⁴⁹ Umowa o handlu i współpracy między Wielką Brytanią a UE potwierdziła, że transgraniczne porozumienia dotyczące praw autorskich, które są unikalne dla państw członkowskich UE – takie jak dyrektywa satelitarna i kablowa UE, która określa zasadę kraju pochodzenia dla licencjonowania materiałów chronionych prawem autorskim w transgranicznych transmisjach satelitarnych – przestały obowiązywać od 1.01.2021 r.

⁵⁰ Ponieważ Wielka Brytania nie jest już częścią UE, w przypadku jakichkolwiek nowych baz danych utworzonych po raz pierwszy po 31.12.2020 r. w UK nie będą obowiązywały dotychczasowe prawa do baz danych. To, czy obywatel lub firma z Wielkiej Brytanii będzie nadal mieć prawa do baz danych w Europie w przypadku baz danych utworzonych przed 2021 r., będzie

licencji na programy komputerowe⁵¹ czy wreszcie określanie czasu trwania praw autorskich, o tyle przepisy zobowiązujące do zapewniania dostępności do utworów osobom niepełnosprawnym nie ulegną żadnej zmianie. Opuszczenie UE przez Wielką Brytanię nie ma wpływu na obecny kształt systemu transgranicznej wymiany utworów chronionych prawem autorskim na rzecz beneficjentów określonych w Traktacie z Marrakeszu, ponieważ system ten opiera się bezpośrednio na Traktacie. Traktat jest natomiast aktem prawa międzynarodowego, a nie prawa UE, a więc istniejący system pozostaje nienaruszony. Tym samym, choć początkowo przynależność traktatowa Wielkiej Brytanii deklarowana była za pośrednictwem Unii Europejskiej, to po wystąpieniu ze struktur unijnych podjęto szereg działań zabezpieczających system transferu praw własności intelektualnej w odniesieniu do kopii utworów w formatach dostępnych osobom niepełnosprawnym. Z tej właśnie przyczyny, pomimo że Wielka Brytania opuściła Unię Europejską, nadal pozostaje członkiem międzynarodowych traktatów i konwencji dotyczących praw autorskich i ich wyjątków na rzecz osób niepełnosprawnych.

zależać od tego, czy dany kraj wprowadzi europejskie przepisy dotyczące baz danych. Ustawodawstwo to będzie zależało od danego kraju, ponieważ europejskie prawodawstwo dotyczące baz danych znajduje się w dyrektywie z 1996 r., która wymagała przyjęcia krajowych przepisów szczególnych.

⁵¹ Oprogramowanie komputerowe zostało objęte pełną ochroną praw autorskich w Europie od 1993 r., dyrektywą z 14.05.1991 r. w sprawie ochrony prawnej programów komputerowych, która została ponownie uchwalona bez istotnej zmiany w dyrektywie o tym samym tytule z 23.04.2009 r. Dzięki tej dyrektywie prawo autorskie zostało zharmonizowane w jeszcze większym stopniu, niż wymaga tego zwykle członkostwo w międzynarodowych traktatach dotyczących praw autorskich. Kiedy dyrektywa została przyjęta, większość oprogramowania była dostarczana na nośnikach fizycznych, takich jak dyski. Z tej przyczyny prawo UE jest skonstruowane w taki sposób, że oprogramowanie, które zostało „zakupione”, jest traktowane na zasadzie własności rzeczy materialnej. W szczególności prawodawstwo UE stanowi, że gdy pierwotny licencjodawca oprogramowania zaprzestaje korzystania z oprogramowania, licencjodawca może przekazać kopię oprogramowania osobie trzeciej w dowolnym miejscu w UE. Aby licencjodawca mógł zgodnie z prawem przenieść kopię oprogramowania na nowego licencjodawcę, muszą być spełnione tylko następujące warunki: kopia oprogramowania musi być pierwotnie wprowadzona do obrotu w UE przez właściciela oprogramowania, licencjodawcę lub za jego zgodą oraz ta kopia i wszelkie kopie zapasowe muszą zostać odinstalowane przez poprzedniego licencjodawcę i nie mogą już być przez niego używane oraz przeniesienie musi mieć charakter „wieczystej” licencji, a nie licencji, która jest zasadniczo wynajmowana. Skoro zatem do 31.12.2020 r. prawo UE obejmowało Wielką Brytanię, stosowanie ww. przepisów nie ulega zmianie w przypadku oprogramowania wprowadzonego do obrotu po raz pierwszy przed 31.12.2020 r. Przepisy nie zezwalają jednak na przesyłanie kopii oprogramowania do krajów spoza EOG, choć istotne jest tylko miejsce, w którym oprogramowanie jest używane.

ABSTRACT

Anna Bober-Kotarbińska

The author is an advocate (District Bar Association in Gdansk). Her professional interests focus on intellectual property law and personal data protection law. The author is also a lecturer at the WSB University in Gdansk, where she conducts lectures and seminars on intellectual property law and the law of new technologies and the Internet. Periodically, she also conducts a series of lectures on personal data protection for advocates and trainees in District Bar Association in Gdansk.

**Realization of the rights of persons with disabilities
to access copyrighted works after the United Kingdom's withdrawal
from the European Union**

The paper answers the question whether, and if so how, in the light of the United Kingdom's exit from the European Union, the rights of persons with disabilities in respect of access to works protected by copyright will be realized, particularly against the background of international agreements and treaties in the field of intellectual property law. The author outlines the main elements of the characteristics of the human rights system and the system and history of anti-discrimination law and intellectual property law in the UK in relation to the needs and rights of persons with disabilities, and further discusses the legal solutions applied to minimize the so-called regulatory vacuum, resulting from the so-called Brexit, and characterizes their significance for the further realization of the rights of persons with disabilities to access copyrighted works in accessible formats. The conclusions drawn from the above considerations lead to the conclusion that, despite the occurrence of a significant legislative separation, the cross-border exchange of works in formats accessible to persons with disabilities can proceed unhindered.

Keywords: Marrakesh Treaty, Convention on the Rights of Persons with Disabilities, Disability rights, Brexit, Intellectual property law

Anna Bober-Kotarbińska

ORCID: 0000-0003-0499-8253; e-mail: anna@adwokatkotarbinska.pl

Autorka jest adwokatem (ORA w Gdańsku). W swoich zainteresowaniach zawodowych koncentruje się na zagadnieniach prawa własności intelektualnej oraz prawa ochrony danych osobowych. Autorka jest ponadto wykładowcą w Wyższej Szkole Bankowej w Gdańsku, gdzie prowadzi wykłady oraz konwersatoria

poświęcone tematyce prawa własności intelektualnej oraz prawa nowych technologii i Internetu. Okresowo prowadzi również cykl wykładów poświęconych tematyce ochrony danych osobowych dla adwokatów i aplikantów Okręgowej Rady Adwokackiej w Gdańsku.

BIBLIOGRAFIA ZAŁĄCZNIKOWA

Bober-Kotarbińska Anna, *The Infringement of the Author's Moral Rights in the Perspective of Making Spatial Copies of Works In Formats Accessible to People with Disabilities*, „Prawo i Więź” 2022/1, s. 151–152

Ficsor Mihaly, *Commentary on the Marrakesh Treaty on Accessible Format Copies for the Visually Impaired*, s. 1, http://www.copyrightseesaw.net/archive/?sw_10_item=50 (dostęp: 6.07.2022 r.)

Fredman Sandra, *Discrimination Law*, Oxford 2011

Harpur Paul, *Discrimination, Copyright and Equality: Opening the e-Book for the Print-Disabled*, wyd. Cambridge Disability Law and Policy Series, Cambridge University Press. doi:10.1017/97813163405166, <http://www.braillebookstore.com/Braille-Bookstore> (dostęp: 6.07.2022 r.)

Harpur Paul, Suzor Nicholas, *The paradigm shift in realizing the right to read: how e-book libraries are enabling the university sector*, „Disability and Society” 2014/1, s. 1658

Helfer Laurence, Land Molly, Okediji Ruth, Reichman Jerome, *The World Blind Union Guide to the Marrakesh Treaty: Facilitating Access to Books for Print-Disabled Individuals*, „Duke Law School Public Law & Legal Theory” 2017/17, <https://ssrn.com/abstract=2894472>, s. 58 (dostęp: 6.07.2022 r.)

Kouletakis Jade, *No man is an island: A critical analysis of the UK's implementation of the Marrakesh Treaty*, https://www.researchgate.net/publication/336086816_No_man_is_an_island_A_critical_analysis_of_the_UK's_implementation_of_the_Marrakesh_Treaty (dostęp: 6.07.2022 r.)

Matczak Magdalena, *Niepełnosprawność jako problem badawczy we współczesnej archeologii (w:) Obcy. Funeralia Lednickie*, red. W. Dzieduszycki, J. Wrzeński, t. 14, Poznań 2012

Musiał-Karg Magdalena, *Operacja Brexit. Brytyjskie referenda z 1975 i 2016 roku*, „Acta Politica Polonica” 2016/3, www.wnus.edu.pl/ap, DOI: 10.18276/ap.2016.37-01, [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:12019W/TXT\(02\)&from=PL](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:12019W/TXT(02)&from=PL) (dostęp: 6.07.2022 r.)

Roberts Charlotte, *Did they take sugar? The use of skeletal evidence in the study of disability in past populations. Madness, Disability and Social Exc-*

lusion: The Archaeology and Anthropology of Difference, https://www.researchgate.net/publication/44285570_Did_they_take_sugar_The_use_of_skeletal_evidence_in_the_study_of_disability_in_past_populations/citation/download (dostęp: 6.07.2022 r.)

Vidmar Jure, *Brexit, Democracy, and human rights. The law between secession and treaty withdrawal*, „Wisconsin International Law Journal” 2018/426, s. 2